

L'ALZINA GROSSA DE QUEROL

Des de les Torres de Fals pel Grau i el Xamal

Distància	17 km
Desnivell acumulat	415 m
Nivell de dificultat	Fàcil
Data	10 d'abril de 2021
Cartografia	ICGC. Bages 1:50000
Recursos consultats	Molins Roca, Ernest «Fals, les Cases» «Fonollosa, les cases» Zenobita Edicions
	Grup de divulgació de la història de Fals «Falchs» ACR Fals
	Mapes del Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona) https://patrimonicultural.diba.cat/ Data de consulta 11/04/2021.
Més informació	https://fonollosaturisme.cat/
Punts per a GPS	https://ca.wikiloc.com/rutes-senderisme/alzina-grossa-de-querol-70442031

Aquest itinerari ens permetrà visitar un grapat d'elements d'interès, una bona colla relacionats amb la viticultura: cases de parcers establerts a recer de l'auge que va experimentar la vinya durant els segles XVII al XIX arreu del Bages i molt especialment a Fals i tot un seguit de construccions de pedra seca com tines i barraques. Però també masos carregats d'història, una ermita romànica, un arbre monumental, una tomba de l'edat mitjana, un pou de glaç i el conjunt monumental de les Torres de Fals.

És fàcil, transcorre la major part per pistes i camins rurals. Hi trobarem força indicadors de Camins del Bages instal·lats per la Diputació (segueix en part els circuits de Querol i de Xamal), però no a totes les cruïlles ni a tot l'itinerari.

Accés

A les Torres de Fals s'hi accedeix des de prop del punt quilomètric 3 de la BV-3012 (Creu de Fals) per una pista enquitranada i ben senyalitzada. A la BV-3012 tant podem accedir-hi per la sortida 123 de la C-25 (Eix Transversal) com des de la BV-3008 entre Sant Joan de Vilatorrada i Aguilar de Segarra. Hi ha ampli espai per aparcament.

Berenador de les Torres (360m)

Iniciem la caminada pujant al mas Massana. El seu aspecte ja denota que fou un dels masos més importants de Fals, sinó el que més. L'aparença actual ve de l'ampliació del s. XIX quan el terme de Fals era una vinya a tocar l'altra i els ingressos tant per la producció pròpia com la que aportaven els parcers eren considerables. Bona prova en són les tines que hi ha davant la casa. N'hi ha notícia des de primeries del s. XI, però llavors era conegut com a mas de la Sala. Al s. XV els Sala també tenien establerta pels senyors de Fals l'explotació del moli. El nom de la casa va canviar al s. XVI quan la pubilla va casar-se amb un Massana.

Passant pel camí d'accés a les Torres i la Granja del Caselles –per on retornarem– sortim a la carretera a l'alçada de la Creu.

Creu de Fals (403m)

Com que volem passar pel Grau el més ràpid seria anar a l'esquerra. Però marxem a la dreta en direcció a cal Lluís i cal Cinto, per poder visitar una barraca i una tina.

La majoria de cases que hi ha en aquest paratge conegut com el Raval de la Creu venen d'establiments fets a la primera meitat del s. XIX pels amos de Montconill a pagesos sense terra. A banda d'una peça de terra per plantar-hi vinya, l'establiment incloïa el permís per alçar una casa –a canvi d'un cens– i, generalment, algun tros d'hort amb dret d'aigua per al gasto de la família del parcer. Els contractes de parceria eren molt corrents durant els segles XVIII i XIX, com una manera de donar rendibilitat

a terres ermes que els grans masos no podien cultivar per compte propi. El contracte es feia al quart o al quint, això comportava que una quarta o cinquena part de la collita l'hagués de lliurar el parcer a les tines de l'amo.

Passem per darrera de cal Lluís i cal Cinto i prenem un camí per les Costetes del Grau on localitzem una barraca i la tina del Jaume del Grauet (o de l'*oncle Jaume*) (1), molt ben conservada. És la primera de les tines a peu de vinya que visitarem. Solien construir-se aprofitant un marge per facilitar la càrrega i buidat de la tina. La part més baixa, on hi havia la boixa o orifici pel que s'extreia el vi, solia estar protegida per una barraca fermada amb pany i clau. L'avantatge d'aquestes construccions és que estalviaven la feina de transport del gra de raïm.

(1) Codi Wikipedra 5436 i 1225, respectivament.

Santa Maria del Grau i el Grauet (425m)

La notícia més antiga que tenim d'aquesta petita església data de 1039 en el testament de la vescomtessa Engúncia de Cardona. L'edifici actual és romànic (XIII) ampliació d'un anterior del que en resten prou vestigis. Havia complert funció de parroquial que va perdre per la despoblació del s. XIV. Conserva una talla romànica amb fusta policromada de la imatge de la Mare de Déu.

Adossada a la paret de migdia hi havia la casa de la Mongia. Una masoveria que inicialment deuria acollir als «deodats» que tenien cura del temple. Fou aterrada el 1975 i se'n conserva el portal adovellat d'accés.

Al costat s'alça el mas del Grauet. L'existència d'una casa al costat de l'església ja és ben patent al testament esmentat, però són diversos els personatges cognomenats «deç Grau» o Grau documentats sense poder determinar si corresponen als d'un mateix mas o a altres. Pel que sembla al 1303 ja hi havia dos masos diferenciats, conegut com el Grau i el Grauet, que van anar evolucionant separatament. A començament de la dècada de 1940 es va enrunar el Grau, que ja estava deshabitat i ruïnós. La família del Grauet ha conservat el cognom familiar des de l'edat mitjana fins als nostres dies, un fet ben poc habitual.

Tot i que el nostre destí és l'Alzina de Querol, no ho fem pel camí indicat: marxem pel de baix. Més enllà del torrent del Grau, al costat d'un transformador prenem un corriol poc definit a mà esquerra que ens mena a una tomba medieval. Com a referència hi ha una fita amb una «T», una de les moltes que trobarem. La tomba del Grau és una sepultura de grans dimensions esculpida en una roca i de datació entre els s. IX i XI.

Mas Tatger (423m)

Camí enllà passem pel mas Tatger. S'havia anomenat Vila i el document més antic que hi fa referència és de 1262. Disposava de molta terra en propietat. Va canviar el 1648 quan la pubilla va casar-se amb un fadrí del mas Tatger de Talamanca. Habitualment els pubills canviaven el cognom pel de la casa on anaven a parar però la delicada situació econòmica dels Vila i les tres-centes lliures de dot que va aportar el Tatger van propiciar la situació coneguda com «comprar la pubilla». Durant el s. XVIII els Tatger, que llavors es cognomenaven Alsina van fer molts establiments a parceria.

Des d'aquí podem fer drecera pujant directament a cal Gardela. Però continuem camí vers migdia fins a l'alçada de cal Joan de la Roca, poc abans de cal Dalmau, ja en terme de Rajadell, on anem a la dreta enfilant-nos per un corriol que segueix justament el termenal. Hi localitzem les fites de terme: per un costat amb el cercle de rajos divergents corresponent a la Baronia de Rajadell i per l'altra el card coronat de fulles del Ducat de Cardona. Cal recordar aquí que el terme de Fals era de senyoria de la casa de Cardona.

Cal Gardela i cal Canonge (453m)

Dues cases establertes a parcers el s. XVIII a pel mas Tatger. Pel que fa a cal Canonge el 1764 Valentí Tatger estableix a Sebastià Grau una peça de terra d'una quartera al lloc de la Costa de la Vila de Fals. El tracte es fa «a parts» i s'especifica, entre d'altres,

que les parts són «al quint» dels fruits, que l'establiment és a perpetuïtat, que hi haurà dret de construir-hi una casa i tina i que, a més, es concedeix un hort d'un quartà, la possibilitat de construir una bassa i de tenir animals. El preu és de 6 lliures per l'establiment. Per casament el cognom de la família passarà a ser Vilà i la casa a anomenar-se «cal Canonge». Els Vilà ja menaven una vinya al Pla de la Creu coneguda amb aquest sobrenom. D'aquesta família en prové el meu cognom matern. A cal Gardela hi trobem un bon exemplar d'alzina. Continuem camí amunt precisament fins a l'alçada de l'esmentat Camp de cal Canonge, on deixem la pista per un camí a mà dreta i tot seguit per un corriol a l'esquerra que, en fortíssim pendent i algun respir per entremig, ens mena a la carena.

Xamal (603m)

Prominència situada a l'extrem sud-oriental d'un extens peneplà, entre les rieres de Fonollosa al nord i de Rajadell a migdia, conegut com els Plans de Querol. És termenal entre Fals i Rajadell. Hi ha un vèrtex geodèsic i una senyera. També una casa de nova planta construïda al lloc de l'antiga cal Xamal que havia quedat ruïnosa. Havia sigut establerta pel mateix Valentí Tatger el 1759 a Jaume Caselles, amb uns tractes semblants als de cal Canonge. El 1920 la va comprar l'Isidre Bosch de Sant Mateu. El 1943 va passar-hi una desgràcia. S'hi estava el vidu Bosch amb una dona que li feia de minyona. Uns lladres van entrar a robar i, probablement perquè algun d'ells va ser reconegut pels de la casa, van optar per assassinar-los. La minyona va morir a l'acte però el Xamal va sobreviure dos o tres mesos i va poder donar-ne testimoni. Els lladres van pagar-ho al «garrote vil» del Camp de la Bota, menys un que es va fer escàpol i voluntari a la «División Azul».

D'aquí prenem un antic camí que actualment resta pràcticament perdut i gens fressat pel que ens caldrà fixar-nos bé en els rastres de pas o deixar-nos guiar pel GPS. Sortim al camí del Pi Gros de Querol pel que creuem els Plans de Querol. Fem una marrada per visitar el camp solar de la Vinya del Querol.

Alzina Grossa de Querol (528m)

Centenària. Declarada arbre monumental el 1991. Molt simètrica, amida quasi disset metres d'alçària i vint d'amplada de capçalera. Duu el nom del mas que hi ha al costat, propietari del terreny. A la mateixa propietat, anys ha hi havia un altre arbre de grans proporcions: el Pi Gros. Servia de referència al termenal entre Fonollosa i Fals, que partia pel mig el Pla de Querol. També a migdia feia de termenal amb Rajadell. Calien tres homes per encerclar-ho amb els braços i podia aixoplugar un ramat sencer. El va acabar de matar un llamp i el 1945 l'amo de Querol se'n va vendre la fusta. N'ha quedat la referència topogràfica. Per sort l'Alzina Grossa no va ser perjudicada pel llamp que va caure al mas 1819 i en va matar l'amo.

La menció més antiga del topònim és un pergami del 979 «Ccero alto» o «quero alto» una donació a l'església de Camps d'una terra dins del terme del castell de Fals. Els Querol (en ocasions esmentats com a *Querolio*) van estar al front del mas fins al s. XV i es van extingir probablement víctimes de la guerra o la pesta. A primeries del XVI n'eren amos els Ferriola d'Aguilar que posseïen també altres masos agregats i molins fariners. Però el 1550 hi figura un tal Bernat Oller de Querol, potser per casament. Els Oller regiran el mas fins a primeries del s. XX. Com els altres masos, els de Querol van fer molts establiments de terres. A finals del XIX hi havia 31 vinyes donades a 21 parcers. Quatre vinyes pagaven el terç, deu el quint i la resta el quart. L'herència del darrer Oller va passar a un net cognomenat Llordella i actualment són els Colomer, però el mas s'ha conservat dins la mateixa família des del s. XVI. Comencem el retorn per un camí paral·lel al de l'anada. Ho fem seguint les indicacions vers la Tina de cal Xamal i Fals.

Tines de cal Xamal i del Pere Negre (Codis Wikipedra 168 i 1346, respectivament)

La de cal Xamal és costat del camí, al trencall que mena a cal Xamal, alçada dalt d'un marge. Els esbarzers impedeixen veure la caixa. I no té barraca o, si en tenia, no se'n veu rastre. Conserva el travesser sota coberta on si penjava una corda per evitar

que els trepitjadors rellisquessin o per si cedia el brescat. Quan ocorria aquest accident el resultat solia ser mortal per asfíxia.

Poc més enllà hi ha una bifurcació on anem a l'esquerra cent-setanta-cinc metres per visitar la tina de cal Pere Negre. La peculiaritat d'aquesta tina és que la part inferior està excavada a la roca i la superior recoberta de cairons. La barraca de la boixa i la coberta de la tina estan enrunades. Sabem quan es va construir: el 1787 l'amo del Grauet va donar permís a Valentí Roig de cal Pere Negre (un mas proper actualment enrunat) per edificar una tina al costat de la vinya que menava el Roig, a la partida del Pinyer, dalt del Pla de Querol. El tracte comportava pagar un cens anual de dues lliures i deixava clar com havia de ser: «...amb los qual 22 plams no va compresa la grahonada de la escala de la tina ni los dos o tres palms se necessitan per lo bolo de dita tina, ni menos los que sien esenciales per lo clot de la mateixa tina per lo efecte de trascolar y també poder tancar ab pany y clau». El 1863 Josep Oller del mas Querol va comprar la tina a la vídua de Josep Roig àlies Pere Negre, probablement un descendent del Valentí.

Retornem al camí principal i comencem a davallar. Bon tros més enllà fem drecera per un camí ben fressat. De nou a la pista i d'una colzada de 90° a la dreta baixem decididament a creuar la carretera i sortir a la Granja del Caselles. Seguim el camí d'accés a les Torres i el deixem per un camí a l'esquerra. Aviat trobem una estaca indicadora del pou de glaç i els senyals blaus que ens menen creuar el torrent del mas Perera.

Pou de glaç del rector (312m)

D'aquest pou se n'havia perdut la memòria. Mercès als treballs del Grup de divulgació de la història de Fals se'n va localitzar la ubicació. Se sap que el va construir el rector Jeroni Casafranca, àlies Gallart, poc abans del 1606 en terres de la parròquia. Aquell any Francesc Massana, amo del mas Massana va signar uns pactes amb el rector i, a canvi d'unes compensacions, li va concedir per vint-i-cinc anys el dret d'utilitzar l'aigua del torrent del mas Perera. El pou està situat a l'indret conegut com les Feixes del Rector, unes peces de terra que un predecessor de mossèn Gallart ja havia adquirit a finals del s. XIV a Berenguer ça Sala, un avantpassat del Massana.

La restauració la van dur a terme voluntaris de Fals amb la col·laboració de l'Ajuntament de Fonollosa.

Baixem a creuar la riera i situar-nos sota el cingle del castell i l'església on transcorre el GR 3 que seguim.

Torres de Fals (354m)

El conjunt arquitectònic conegut com Castell de Fals està format per una torre de defensa (Torre Vella) a la que hi ha adossada l'església de Sant Vicenç, la rectoria i separat sobre el mateix turó, el cementiri. A l'altra banda del torrent s'alça de Torre Nova. Les primeres notícies escrites són de l'any 995 i rep diverses denominacions «Falcos», «Falchs» i «Falcs». Fou un castell termenat jurisdicció senyorial dels Cardona, malgrat que durant segles en litigi amb els Sentmenat que també hi tenien drets. S'alça en un indret estratègic al marge dret de la riera de Fonollosa al camí ral entre Cardona i Barcelona. L'església també està documentada des d'antic (1026).